

Køn og samtalekøkken

- Om maskuline iscenesættelser i danske kokebøger fra samtalekøkkenets tidsalder.

Kokebogen har siden 1990 udviklet sig fra at være en manual til at blive en kompliceret halvlitterær størrelse, hvor livsstil og identitet er blevet helt centrale begreber. Køkken – og dennes iscenesættelse – er i denne forvandringsproces blevet mindst lige så vigtig som opskrifterne. Det er bemærkelsesværdigt, at det specielt er mandlige kokke, der har brugt denne genre til en identitetsmæssig ”legeplads”. Eksempelvis udforsker kokken Henrik Boserup i kokebogen *Boserups kærlighed* meget forskellige maskuline identiteter og fremstår skiftevis som en aggressiv kok i køkkenet, en mediterende naturentusiast, en kærlig elsker i sovekammeret...

Det har været svært at definere nye og holdbare maskuliniteter i overgang fra patriarkat til velfærds- og ligestillingssamfund. Den moderne mand forventes at kombinere klassisk maskulinitet med nye og ofte modsigende roller (fx den bløde og omsorgsfulde far). Men det er som om, denne proces lykkes i de moderne kokebøger, hvor mændene overtager køkkenet, et traditionelt kvindeligt rum. Her har de mulighed for at veksle mellem alt fra maskulin råstyrke og kvindelig følsomhed og således skabe nye maskuliniteter.

Jeg vil i dette paper analysere maskuline iscenesættelser i kokebøger fra 1990 til i dag med særligt fokus på forholdet mellem mad, krop og identitet.

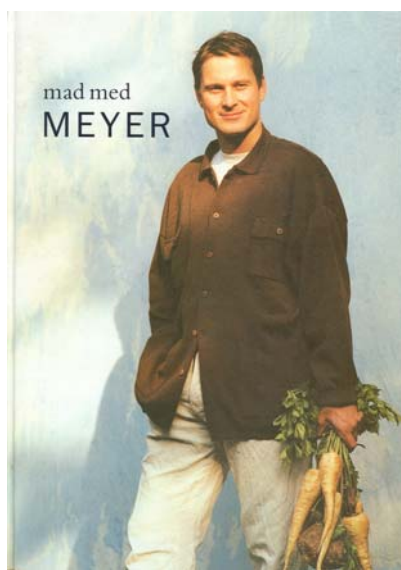
Disse analyser kan være med til at understøtte min hypotese om, at den maskuline identitet ikke er en entydig størrelse her i starten af det nye årtusinde; den skal nærmere forstås som en *metamorfoseidentitet*; dvs. en omskiftende og kontekstafhængig identitet, der i høj grad konstrueres gennem diskurser om og visualiseringer af den maskuline krop og den maskuline lyst. Mit udgangspunkt er altså queerteoretisk, da jeg opfatter kategorierne mand/kvinde som en materialisering af kulturens skiftende idealer gennem produktion af kønsmarkører på kroppens overflade. Jeg mener, at udviklingen i kokebogen afspejler et skift i opfattelsen af kategorien ”mand”. Samtidigt kan man sige, at den også udtrykker et ønske om at finde et rum, hvori det er muligt at udvikle - eller måske blot lege med - den maskuline identitet. I dette paper vil jeg ikke komme med en længere teoretisering af maskulinitet eller kokebogen som genre, hvilket ellers kunne være meget spændende, men det er der

desværre ikke plads til. Mit mål er blot at vise, at maskulinitet er blevet et vigtigt emne i moderne kogebøger; hermed er dog ikke sagt, at disse bøger har bidraget til at gøre den maskuline identitet mere stabil, vi møder tværtimod et væld af mulige maskulinitet, der ofte kreeres via referencer til klassiskemaskuline myter.

Jeg mener, studiet af maskulinitet i denne genre er væsentligt fordi, netop kogebøger og madprogrammer på tv har været utroligt bestemmende for de senere års udviklingen af maskulinitetsbegrebet og skabelsen af nye, maskuline rollemodeller. Modsat mange andre populære kulturelle maskuliniteter tilbyder kogebogen via opskrifterne en potentiel realisering af disse modeller i de private samtalekøkkener.

Men inden vi går i krig med disse analyser, så lad os fremhæve den udvikling, som kogebogen har været igennem inden for de sidste år, herunder transformation i iscenesættelsen af forfatteren.

Kogebogens udvikling fra manual til postmoderne livsstilsbog

I al deres enkelhed fortæller disse to billeder historien om den postmoderne koks fødsel. Til venstre har vi Gert Sørensen en klassisk dessertkok, hvis ulastelige fremtoning afspejler den seriøsitet og stringens,

der præger bogen. Kokken er en uniformeret, anonym håndværker, der ikke fremviser andre sider af sin identitet end dem, der er strengt nødvendige.

Modsat har vi Claus Meyer, der med en afslappet kropsholdning, ustrøget hørbuks og hånden i lommen misser op mod vintersolen en frostklar morgen. Hvor Sørensen repræsenterer det professionelle håndværk, så fremstår Meyer som en mand, der lig den romantiske kunstner danner bindeled mellem kultur og natur. Rodfrugterne udgør en naturlig forlængelse af hans krop, og den manglende uniform understreger, at denne krop er mere direkte i kontakt med maden end Sørensen, der holder sig distanceret til maden gennem uniformen og den unaturlige kropsfremtoning med hænderne på ryggen.

De to kokkes iscenesættelser og deres forhold til maden og råvarerne bliver afgørende for deres rolle i bogen. Dessertkokkens rolle er udelukkende at være garant for, at bogen er udført af en højt kvalificeret fagmand. For Meyer repræsenterer mad så meget mere end blot et håndværk eller et behov, at lave mad med kærlighed og omhu er en livsform, der både har en æstetisk og en etisk dimension, hvilket han ekspliciterer i sin første kogebog:

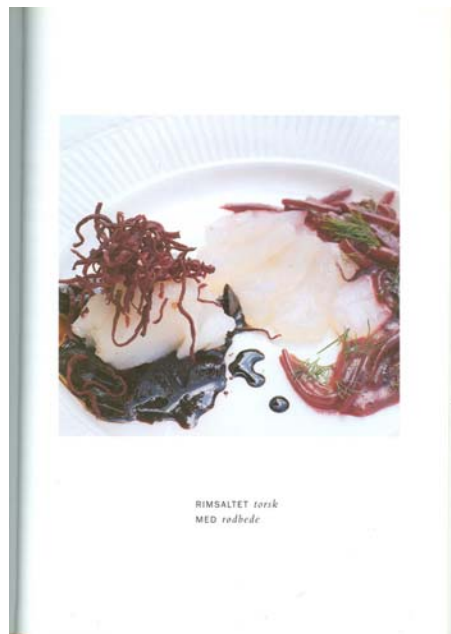
”Jeg vil vove at hævde, at når vi er sunket så dybt, at vores appetit blot ansporer os til at tilberede og besørge de daglige måltider med det formål at opretholde livet, og ikke til samtidig at søge den belønning, nydelsen repræsenterer, så har vi længe været i færd med at glemme at elske.” (Meyer: 1992: 7).

Maden og måltidet er altså i denne fremstilling noget, der gennemsyrrer hele livet og på den måde overskrider den køkkenets domæne og bliver en del af det meste intime i menneskelivet, nemlig at elske. Derfor afbilledes kokken i bogen også i meget forskellige situationer: han kæler for venner og familie ved juletid i den hyggelige gamle herskabslejlighed, men han er også pigernes ven - det kan man se på et billede, hvor han trakterer en lækker fiskeanretning med sprøde julienneskårne grønsager til, for to sultne kvinder i et køkken på et idyllisk landsted. Kokken har naturligvis stor sans for det intime, hvilket vi kommer til at forstå via et billede, der gengiver honningglaserede pigeoner, men nok så vigtigt er baggrunden: kokken sidder velfriseret i en ternet skjorte og roder i pejsen i sin lejlighed, mens en moden kvinde kaster et beundrende blik (ikke antydning af noget seksuelt overhovedet, blot ro og beundring). Vi bliver også tilskuere til kokkens skaberproces i et billede med teksten ”Syltetid”. Her

står Meyer – som var han en anden kunstmaler inspireret arbejdende i sit atelier - i en gammel lade helt alene med sine fyldte frugtkurve og sylter med en intens og velovervejende mine.

I *Mad med Meyer*, den næste kokebog fra 1995, uddybes parallellen mellem kokken og kunstneren. Bogen er lavet i samarbejde med en tre andre kunstnere: maleren Lise Malinowsky, forfatteren Kirsten Hammann og komponist T.S. Høeg. Dette firkløver bevæger sig, skarpt forfulgt af bogens fotograf, rundt på forskellige *locations*; en komark, et gammelt slot, en sandstrand... Bogen indeholder ikke blot opskrifter, men er en sand collage af digte, fotos, malerier og noder.¹

Ambitionen om at lade kokken tage plads ved de andre kunstners bord understreges også af de fotografiske repræsentationer, der tager sig mere abstrakt ud end i andre kokebøger fra samtiden. Deres funktion er ikke primært at vise os, hvordan man kan servere maden; retten er i sig selv blevet et kunstværk, der leger med farver og former. Denne godmodige torsk er fx blevet transformeret om til et avantgardemaleri:

Fotosiden eksperimenterer også med zoom og skæve vinkler. Dette look bryder med den ofte meget præcise og pædagogiske billedside, der karakteriserer de klassiske kokebøger, og skaber en

¹ Vi får bl.a. T. S. Høegs farverige korsats *Ode til en kartoffel* mellem opskrifterne, heri hedder det sig "Du danske knold/ ingen spørger dig om noget/... før du koges, moses/ brankes flødedruknes/Ned i jorden lægges du, oh/op af jorden hives du, oh/Med os er det omvendt, oh/ Kanon Føde Kæde/ Kanon Føde Kæde/ Du danske knold/ ingen spørger dig om noget/" (Meyer:1995: 121).

sensuel, effektiv og livlig stemning. Meyer tager kokebogen ud af køkkenet og viser præsenterer os for en kok, der både er succesfuld, social og ikke mindst en sensibel kunstner.

Den rebelske hiphopkok

Henrik Boserup har i en årrække været kendt i det danske mediebillede for sine optrædener i forskellige tv-programmer, konkursen med kulturbyprojekt Mindship Canteena² og ikke mindst sin rappe tunge. Der er fart over feltet, når Boserup fyrer op. Der er da heller ingen tvivl om, at hovedværket *Boserups kærlighed* er en eksperimenterende bog og en bevidst provokation. Projektet gør fra side ét op med alle tidligere kokebøger, der kritiseres for at fokusere for meget på præcision og for lidt på lidenskab og sansning:

”Kokebøger. Dem er der masser af i forvejen, både flotte og mindre flotte. Men som jeg ser det er de alle sammen skrevet ud fra en forkert opfattelse af hvordan man laver mad. De tager nemlig udgangspunkt i opskrifter, opskrifter og atter opskrifter. Men det er en illusion, at mad bliver til ved at stå med den ene hånd nede i en detaljeret brugsanvisning og den anden hånd på køkkenvægten. Det er næsen, fingerspidsfornemmelserne, smagsløgene, øjnene, ørerne og hjertet, der skal i brug, hvis der skal komme noget ordentligt ud af det... Det er ligesom med ægteskaber. De kan heller ikke sættes på formel ”når manden kommer hjem skal han have 250 g. kys og fire klask bagi. Så er han glad.” Nogle gange er det 800 g kys og ingen klask. Og andre gange skal han have et kæmpe møgfald. Man kan ikke tvinge mad og mennesker ind i faste mål. (Boserup 1994: 9)”

Boserup vil både gøre op med de klassiske kokebøger og ændre kokebogslæsernes grundlæggende opfattelse af mad (og mennesker). Via gastronomiske eksperimenterer og frigørelsen fra opskrifterne – mere overordnet er der tale om en bredere frigørelse fra alle andre faste rammer og begrænsende regelsæt - sætter man sin livsstil og sin identitet på prøve. Køkkenet gøres i dette projekt til en rum, der

² En kompleks affære fra 1996, hvor Henrik Boserup blev politianmeldt i forbindelse med restaurantens konkurs, men endte med ikke at skulle betale erstatning. Det skulle til gengæld Tor Nørretranders, der som formand for fondet skulle op med 1,5 millioner kroner. Læs her om Boserups oplevelse <http://www.samvirke.dk/samvirke/arkiv/Sider/Den%20befriede.aspx> og her en analyse efter dommen <http://www.information.dk/77326>. Sagen var med til at give Boserup et lidt blakket image i offentligheden efter flere euforiske år.

gennem leg, fantasi og sansning eksperimenterer med både mad og menneskeopfattelser. Bogen er altså ikke primært en konkret brugsanvisning til madlavning som den klassiske kokebog, men den forsøger i højere grad at være en mere generel livsstilsguide, hvor identiteten skabes via iscenesættelser af stemninger og sansninger – og kokken er den, der fører an i legen.

Klaus Rifbjerg skriver i forordet, at man nok ikke kan komme til at lave mad som forfatteren, men ”med bogen i hånden har vi alle sammen lov at drømme.”(Boserup 1995: 5). Det drømmende er en meget vigtig del af bogen. Boserup eksperimenterer konstant ikke blot med maden, men også med sin egen identitet. Snart er han jagende indianer, snart storrygende københavnerkok, snart forfører, snart en vagabond, der skuer ud mod horisonten eller en mand alene i ørkenen...

Men det er ikke kun billedsiden, der er eksperimenterende, for teksten er meget kontant og har karakter af rå poesi eller *rap*. Boserup forsøger at verbalisere den gastronomiske energi i en lyrisk, hjemmelavede køkkenjargon. Vi finder en Boseruppalør bagerst i bogen. Hvor der bl.a. forklares at ”at duske retten” vil sige ”putte grønt i”, ”hiphopoliven” er ”købeoliven der har fået et skud krydderurter og hvidløg”(Boserup 1994: 148). Den individualiserede jargon understreger frigørelsesprojektet og afviser det etablerede helt ned på et diskursivt niveau.

Bogens visuelle udtryk bruger musikvideoens oversanselighed og dens mange temposkift til at give læseren et stemningsfyldt indtryk af tilberedningens små magiske øjeblikke. Ofte er der zoomet helt ind på den arbejdende kok. Man fornemmer, hvordan det sprutter og syder og damper og

larmer. Selve tilberedningsprocessen er uløseligt forbundet med kokkens energiudløsning, og den har både en aggressiv og kreativ dimension.

Hermed kommer den maskuline skaberkraft i centrum: det er den maskuline kok, der presser citronen, parterer halve grise, flamberer oksemørbradbøffer etc. Den vildskab og den voldsomhed, der er et bærende element i Boserups potente kokkeperformance, fremhæves af det heterogene og rå look, bogens improviserede retter har. Iscenesættelsen af kokkens energiudløsning er ikke helt ulig den, man ser hos rockmusikeren under en live-koncert. Boserup er blot udsyret med en wok i stedet for en el-spade!

Den skaldede vikingekok

”God mad er lige som Blues. Det skal være enkelt og med masser af saft og kraft”(Olsen 2005:23)

Som det fremgår citatet, så skal vi nu ned i tempo. De fleste kokebøger er henvendt til kvinder, men her har vi et eksempel på en bog, der taler direkte til den mandlige urkraft. Dette ligger Olsen, alias den skaldede kok, heller ikke skjul på, som fx i afsnittet ”Bål, røg og gløder”: ”At gøre ild er skønt... Der er noget maskulint ved det. Mandeagtigt. Man får sorte negle og står og sveder...”(Olsen 2005:67).

Kokken er i denne bog ikke fremstillet som en forfinet, fransk feinsmecker. Han er frem for alt en Mand med stor M, og madlavning er en måde at stadfæste sin manddom på.

Bogen har et simpelt og rå layout, hvilket synes at understrege denne maskuline grovhed, som også udtrykkes i kapitlernes titler: "Herreretter" og "Tømmermændsmad" hedder to af bogens dele!

Det er i det hele taget de primitive dele af maskuliniteten, der spilles på ofte via tegn som røg, motorcykel, tatovering. Røgen henviser til den bålet, den absolut mest primitive måde at lave mad på, og sammenstillingen mellem det maskuline og bålet understreger, at den skaldede koks maskuline ideal peger tilbage på den før-civiliserede mand. Motorcyklen har flere konnotationer: mekanisk beherskelse, frihedstrangen og det maskuline fællesskab, der ofte er forbundet med motorcyklen. Der vendes flere steder tilbage til måltidet som samlingspunkt for homosocialt fællesskab – maden og drikken er nærmest essentielt for hyggeligt maskulint samvær, der tilskrives en næsten rituel karakter.³ Tatoveringerne er et tilbagevendende element i bogen, hvilket er interessant, da tatoveringen er et symbol på sejhed og på, at man kan udholde pinsel, hermed fokuserer bogen ikke udelukkende på gastronomisk nydelse som mange andre kokebøger men også på smerte. Den tatoverede krop er

³ "Det er ligesom til de herrefrokoster, jeg holder nogle gange. Der får den også med tre slags sild og det hele – helt frem til gammelost med fedt og sky og æblekagen med flødeskum, gelé og hele balladen. Vi spiser, til vi falder om, og sidder råber og synes, vi er superkloge. Det er vi ikke – vi har jo fået øl og snaps til. Men vi er glade, og det er hyggeligt!"(Olsen: 13: 2005).

ekstremt eksponeret fx bruges der en hel side på et close-up af en tatovering (Olsen: 2005: 96). Dette er der intet gastronomisk belæg for – tværtimod sarte sjæle kunne risikere at miste appetitten! Kokkens krop fremstilles altså paradoksalt nok både som en nydelsesgenerator og en afspejling af smerte.

Modsat Meyer og Boserup ser vi ikke Olsen i så mange forskellige roller. Han er mere konstant end de andre, men derfor også mere enkel. Denne primitive iscenesættelse af manden gør, at bogen ikke bliver så eksperimenterende som Meyers og Boserups, da fantasien ikke i ligeså høj grad sættes fri. Idealt centrerer omkring den vikingagtige urmand, som også er gengivet på tatoveringerne. Olsen afbilledes mere i kokkeuniformen end de to andre, hermed betones håndværkeren frem for kunstneren, råstyrken frem for kreativitet.

Libertinerkokken

Den nordjyske *chef de cuisine* og charmør Morten Kok har lavet en erotisk kogebog med en udpræget collageagtig form. Som i *Mad med Meyer* er siderne tapetsret med digte, citater, følsomme billeder etc. dog her i en endnu mere fragmenteret form, der skærper fokus på momentets magi.

Gennem hele bogen paralleliseres den gastronomiske og den erotiske nydelse. Denne sammenstilling opererer på tre niveauer: fotografiernes stemning, sammenstillingen mellem bord og seng og paralleliseringen mellem kokken og elskeren.

Fotografierne, der skaber en stemning et sted mellem et dameblad og blød porno, forsøger at indfange den kvindelige nydelse, hvad enten den er erogen eller gastronomisk. I bogen finder vi derfor en række fotos, der forsøger at få de to former for nydelse til at indtræffe samtidigt. Ofte ser vi med det mandlige blik på den kvindelige nydelse som her:

Billedet understreger også, at smagsoplevelsen er en slags forspil til den seksuelle akt. Blottelsen af kvindens skulder og overkrop fremstilles som en naturlig konsekvens af smagsprøven.

Bogen spiller også på en sammenstilling mellem bordet, den gastronomiske nydelses møbel, og sengen, den seksuelle nydelses møbel. Flere af bogens billeder gengiver situationer, hvor der spises i sengen og elskes på spisebordet. Højdepunktet er en sushiservering på en nøgen kvindekrop, her bliver måltid og elskov forenet i en og samme akt, da det er svært at spise sushien uden at skabe seksuel pirring.

Kokken paralleliseres derfor i ekstrem grad med elskereren, og kunsten at lave mad bliver en del af et elskovsritual. Her er Den skaldede koks grove vikingeideal skiftet ud med den elegante libertiner. Kokken beviser sin manddom gennem sit gastronomiske forspil og i bemestringen af kulturelle koder. Når det således lykkes at kombinere sengen og bordet, måltidet og coitus har libertinerkokken drevet sin kunst til det yderste og formået at forene kokken og elskereren i samme person.

Fokus er her ikke på køkkenet og selve skaberprocessen som hos Boserup og Meyer, men derimod insisteres der på madens reception og den nydelse, som den frembringer.

Afsluttende bemærkninger:

Analyserne af moderne kokebøger skrevet af mandlige kokke viser, at genren fra starten af halvfemserne og frem har brugt meget plads på at iscenesætte mandsidealer og lege med maskulinitet. At kokebogen i så høj grad er blevet brugt til dette formål, skyldes nok, at der er tale om en genre, der har været i udvikling fra manual til livsstilbog i samme periode, men som endnu ikke havde fået en ny klar form, særligt har forfatter/kokkerollen været meget upræcist defineret. Endvidere rummer kokebogen mange muligheder for at transskribere kokkens kreative performance i køkkenet til bogform gennem billeder, tekst, samspil med andre medier (blogs, tv-køkkenet). Her er det naturligvis svært at vide, hvor meget kokkene selv har været styret og hvor meget, de har været styret og iscenesat af redaktører og fotografer med henblik på *branding*.

En af de ting, der er mest bemærkelsesværdig ved disse iscenesættelser, er forskelligheden i kokkenes selviscenesættelse fra Meyers økologiske kunstnerkok til den primitive mand, vi møder i Den Skaldede Kok. Kokebøgerne rummer en mulighed for at udforme og udfordre meget forskellige identiteter, men mangfoldigheden i kokkefremstillingerne vidner også om, at vi befinder os i en periode med et meget diffust maskulinitetsbegreb – selv i populærkulturen.

De forskellige maskuline iscenesættelser har dog det til fælles, at den mad, kokken producerer, afspejler et maskulint ideal og fremstår således som en forlængelse af den maskuline krop, der ligger til grund for den form for maskulinitet, kokebogen iscenesætter. Maden og kroppen indgår i et gensidigt afhængighedsforhold, og den maskuline identitet skabes ved at forarbejde materialitet på to niveau dels via materielle kønstegn på kroppens overflade (kropsholdninger, tatoveringer, påklædning), dels ved selve kokkearbejdet, der er med til at realisere det iscenesatte kropsideal uden for selve kroppen og reflektere kroppen udenfor dens grænse. Det gælder for alle kokkene. Meyers kunstneriske abstrakte anretninger peger tilbage på hans billede af en kreativ kunstnerkok. Libertinerkokken bruger det forførende måltid som et pirrende forspil til den efterfølgende elskovsakt, og måltidet er med til at skabe en forventning kokkens seksuelle formåen.

Brugeren af kokebogen loves således mere end et måltid, og heri ligger nok kokebogens popularitet. Ved at kopiere kokkens performance stilles læseren ikke bare god mad i udsigt, men et helt univers med fællesskab, kropsidealer, sensualitet, seksualitet, forbrug,... kort sagt: det gode liv med maskuliniteten i behold - eller måske nærmere med maskuliniteterne i behold. For ligesom man kan finde en ret til enhver lejlighed i disse forskellige kokebøger, er det også muligt at finde en

maskulinitet, der passer til enhver situation. Det er ikke sikkert, at alle lykkes lige så godt med deres maskuline selvrealisering som kokkene, men som Ribbjerg sagde: ”med bogen i hånden har vi alle lov at drømme”.

Litteraturliste:

Henrik Boserup, *Boserups Kærlighed*, Pianoforte, 1994

Morten ”Kok” Nielsen, *Sensuelle stunder*, Alrune, 2002

Claus Meyer *Året rundt i Meyers Køkken*, Gyldendal, 1992

Claus Meyer, *Mad med Meyer*, Gyldendal, 1995

Carsten Olsen, *Den skaldede kok – Mad med saft og kraft*, Aschenhoug, 2005

Jonatan Leer, Mag.art., Ekstern lektor, Institut for Kunst-og Kulturvidenskab, Københavns Universitet,
jonatanleer@hotmail.com